

УДК 502.33:504.03

Л.О. Мармуль

І.А. Романюк

ПОТЕНЦІАЛ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Анотація. Здійснено оцінку потенціалу конкурентоспроможності (розвитку) підприємництва у галузі сільського зеленого туризму з метою визначення напрямів його функціонування на перспективу та прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо вибору відповідних тактик і стратегій. Виявлено 4 групи районів за критерієм придатності для організації та розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму.

Ключові слова: сільський зелений туризм, потенціал, конкурентоспроможність, підприємницька діяльність, ранжування, ресурсні переваги, розвиток.

Summary. The estimation of potential of competitiveness (development) entrepreneurship in tourism and rural green tourism with the goal of identifying areas of their operation for the future and make informed management decisions on the selection of appropriate tactics and strategies. Identified 4 groups of regions according to the criterion of fitness for the organization and development of small enterprises of rural tourism.

Key words: rural green tourism, potential, competitiveness, entrepreneurial activity, ranking, resource advantages, development.

Постановка проблеми. Галузь туризму та суб'єкти її господарювання привертають все більшу увагу як науковців, так і практиків. Насамперед це пов'язано з її динамічним розвитком в останні десятиріччя, коли завдяки науково-технічному прогресу зросла транспортна доступність будь-яких регіонів світу, а мережа Інтернет забезпечила постійний та недорогий зв'язок між людьми. Туризм як елітарна сфера відпочинку для багатих людей і представників середнього класу перетворився на масовий вид діяльності та зайнятості населення.

Саме на частку туризму припадають значні обсяги надходжень до бюджетів навіть у розвинутих країнах. Він стимулює до розвитку не тільки підприємства суміжних галузей – будівництва, сільського господарства, легкої та харчової промисловості, транспорту, торгівлі, громадського харчування, фізичної культури та спорту, народних промислів та ремесел, але й цілі національні економіки. Як найбільш красномовні приклади можна навести економічне зростання завдяки туризму в Єгипті, Туреччині, Таїланді та інших країнах. Тому актуальним є виявлення джерел, потенціалу, механізмів його розвитку та підтримки високої конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що різні аспекти туристичної діяльності знайшли достатнє відображення у вітчизняній та іноземній економічній літературі. Їх дослідженню присвятили свої наукові публікації М.Г. Ігнатенко, О.А. Марченко, В.В. Гловацька, Л.К. Забуранна, П.В. Горішевський та ін. У них ідеться про розміщення й особливості туристичних атракцій та інших продуктів і послуг, організаційно-економічний механізм та маркетингові стратегії функціонування галузі, управління, державне регулювання й підтримку підприємств і організа-

цій. Проте з розвитком усіх видів життєдіяльності, впровадженням інновацій у виробничо-економічні бізнес-процеси, з одного боку, та зміною пріоритетів попиту споживачів туристичних послуг, підвищенням вимог до їх якості та структури – з іншого, відбуваються структурні зрушення у власне туристичній діяльності. Повною мірою це стосується ресурсного потенціалу галузі туризму та суб'єктів господарювання як основи конкурентоспроможності, спеціалізації й капіталізації туристичного бізнесу і в Україні.

Метою статті є оцінка потенціалу конкурентоспроможності (розвитку) підприємництва у галузі сільського зеленого туризму з метою визначення напрямів його функціонування на перспективу та прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо вибору відповідних тактик і стратегій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія потенціалу має широке використання в економічній літературі і як самостійний об'єкт досліджень, і як основа або основоположний чинник функціонування та розвитку суб'єктів господарювання. У такому розумінні в залежності від складу компонентів та структури визначають природно-ресурсний, виробничий, трудовий, інноваційний, інвестиційний, інформаційний, інтелектуальний, соціальний, соціально-економічний та інші його види.

Проте останнім часом ресурсні стратегії розвитку суб'єктів господарювання все більше поступаються стратегіям економічного зростання на основі конкурентних переваг або потенціалу конкурентоспроможності. Останній має більш складну структуру, а в основі його ідентифікації знаходяться не тільки матеріальні компоненти, але й чинники комфортності, зручності, безпеки, попиту, пропозиції, тобто внутрішнього та зовнішнього

середовища господарювання [3, с. 26]. Потенціал конкурентоспроможності враховує також інституціональні чинники соціально- та виробничо-економічної діяльності, ціноутворення на продукцію і послуги, оподаткування, кредитну та митну політику. При раціональній організації та використанні саме вони, як свідчать приклади розвинутих країн, можуть успішно компенсувати нестачу власної ресурсної основи економічного розвитку та зростання.

Необхідно відзначити, що організація, функціонування і розвиток туристичних підприємств в Україні спирається насамперед на значний ресурсний потенціал як основу потенціалу конкурентоспроможності. Його визначають вигідне географічне розміщення, різноманітний рельєф, м'який помірний клімат. Це узбережжя Чорного та Азовського морів, понад 70,0 тис. річок, 3,0 тис. природних озер і 22,0 тис. штучних водойм, понад 1000 експлуатаційних джерел мінеральних вод та лікувальних грязей. Також створено 11 національних природних парків та 15 державних природних заповідників. Практично у кожному місті України є свій дендропарк або парк культури і відпочинку. Унікальний рівень забезпеченості туристичними атракціями формують понад 150 тис. пам'яток культури та історії, 39 міст віком понад тисячу років. На території країни функціонують понад 3,0 тис. закладів оздоровлення та відпочинку, близько 4,6 тис. інших закладів розміщення туристів та відпочивальників.

Проте туристично-ресурсний потенціал використовується не ефективно. Рейтинг конкурентоспроможності вітчизняної туристичної галузі, складений Всесвітнім економічним форумом, оцінюється як середній та навіть низький. Згідно з ним, Україна посідала у 2014 р. 76 місце із 144 країн світу, а у 2016 р. — вже 88. Індекс туристичної конкурентоспроможності формується на основі трьох основних індикаторів — регуляторне законодавство; середовище для бізнесу та інфраструктура; людські, природні та культурні ресурси. В свою чергу, вони розподіляються на 14 показників, серед яких: безпека, ціни, розвиток транспортної інфраструктури, готельного господарства, правове забезпечення, політична стабільність, комфортність ведення бізнесу, сприяння розвитку туристичної галузі з боку держави, природний та людський потенціал тощо. Як бачимо, у структурі потенціалу конкурентоспроможності ресурсній складовій відводиться лише третє місце. Перше та друге місця міжнародна спільнота віддає саме регуляторному законодавству та середовищу для бізнесу й інфраструктурі (шляхи сполучення, транспорт, засоби зв'язку, готельно-ресторанне господарство, індустрія розваг тощо).

Недостатній рівень економічного розвитку України, несприятливе законодавство, військово-політичні загрози, конфлікти, небезпека та правова незахищеність туристів є основними причинами туристичної непривабливості країни, на думку експертів туристичного ринку [2, с. 150].

Суб'єкти господарювання у галузі туризму потребують значних інвестицій для модернізації спеціальної й загальної інфраструктури, збереження та відтворення культурного і природного потенціалу, архітектурних та історичних пам'яток. Проте за рівнем охорони здоров'я та санітарними стандартами Україна входить до 10 країн-лідерів світу. У питаннях ціноутворення для європейців Україна посідає 45 місце, але за авіазабезпеченням вона лише на 72 місці. Рейтинг інвестиційних надходжень у підприємства туристичної галузі є найнижчим і становить 124 місце.

Кризова ситуація, що склалася наприкінці 2013 — на початку 2014 рр. призвела до девальвації гривні, дефіциту платіжного балансу, скорочення надходжень прямих іноземних інвестицій, зниження інвестиційних рейтингів країни. Це обмежило доступ до зовнішніх ринків капіталу, зумовило виведення вітчизняного капіталу, падіння міжнародних резервів до критичного рівня, зростання державних боргів, зниження ділової активності вітчизняних підприємств. Через різку девальвацію гривні, анексію Криму, війну на Донбасі відбулося значне скорочення туристичних потоків.

Так, у 2015 р. Україну відвідало 13,0 млн іноземних громадян, що на 50,0% менше, ніж у 2013 р. З них тільки 137,9 тис. осіб або 9,9% зазначили мету в'їзду безпосередньо туризм, інші — приватну або службову мету. Отже, точного обліку прибулих у країні не ведеться. Найбільше туристів із Молдови (4,7 млн осіб), Білорусі (1,6 млн осіб), Польщі (1,1 млн осіб), Угорщини (0,9 млн осіб), Румунії (0,6 млн осіб), Словаччини (0,4 млн осіб), Узбекистану (0,2 млн осіб), Німеччини (0,13 млн осіб), Туреччини (0,12 млн осіб) та Угорщини (0,2 млн осіб).

У тому ж 2015 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, становила 22,4 млн. осіб. Також значна частка їх мали приватну мету, а саме заробітки або навчання. При цьому спостерігається зменшення попиту на тури, організовані суб'єктами туристичної діяльності, на 30 %. Найбільше громадяни України виїжджали в такі країни: Польща (7,7 млн. осіб), Молдова (2,4 млн. осіб), Угорщина (2,2 млн. осіб), Білорусь (1,5 млн. осіб), Словаччина (0,7 млн. осіб), Румунія (0,5 млн. осіб), Туреччина (0,5 млн. осіб), Єгипет (0,4 млн. осіб), Німеччина (0,3 млн. осіб).

Суб'єктами туристичної діяльності у I кварталі 2015 р. було сплачено податків та зборів до зведеного бюджету понад 322,4 млн. грн, що на 7,4 млн. грн. або на 2,3% менше, ніж в аналогічному періоді 2014 р. Надходження від сплати туристичних зборів у зазначеному періоді зменшилися на 0,4 млн. грн., або на 6,7% та становили близько 6,0 млн. грн. Одночасно спостерігалось пожвавлення екскурсійної діяльності. Кількість екскурсантів склала 1,2 млн осіб, що на 0,52 тис. осіб або на 43,3% більше порівняно з попереднім роком.

Отже, це свідчить про те, що в сучасних умовах в Україні доцільно розвивати внутрішній, у т.ч.

сільський зелений туризм, пропонуючи недорогі короткотермінові тури [4, с. 20]. З метою підвищення обсягів в'їзних потоків іноземних громадян необхідно здійснювати рекламну та роз'яснювальну роботу про переваги, привабливість та безпечність подорожей. Радикальних змін потребує соціально-економічна державна політика щодо галузевого та регіонального розвитку національного господарства й туризму у його складі загалом.

Останнє пов'язано з унікальними туристичними атракціями та дестинаціями, які розміщені у регіонах України, але майже не відомі широкому загалу та мало ціновані звиклими до них місцевими жителями. Зокрема, у Херсонській області у дельті р. Дніпро зосереджено понад 3,0 тис. мальовничих островів з особливими гідробіоценозами, пташиними базарами, мисливськими угіддями, поселеннями бобрів та ін. представників фауни. Унікальні лікувальні властивості мають ропа та ін. бальнеологічні ресурси оз. Сиваш або Гнилого моря, м. Гола Пристань з відомим, але потребуючим модернізації санаторієм. Справжнім природним дивом вважаються єдині у Європі залишки цілинного степу у всесвітньовідомому національному природному заповіднику Асканія Нова; напівпустиня в Олешківському районі; лісові масиви із кримської сосни; мережа штучних водойм у сухому степу – магістральних, обводнюючих та зрошувальних каналів.

Серед соціально-економічних атракцій – одна з перших в Україні гідроелектростанцій – Каховська ГЕС; численні садівницькі й баштанні господарства, плодоовочеконсервні, молокопереробні, виноробні та коньячні підприємства, у т.ч. “Таврія”, “Чумак”; осетрові заводи та ін. Вражаючою є культурно-історична спадщина краю із залишками свідочств скіфської доби, турецьких і татарських завоювань, козацької історії, насамперед, найдавнішої Кам'янської та Олешківської Січі. Завдяки унікальному розміщенню на берегах Азовського і Чорного морів тут зосереджено понад 274 закладів санаторно-курортного спрямування.

Отже конкурентні ресурсні переваги дали змогу визначити 6-е місце Херсонщини за оцінкою наявного туристично-ресурсного потенціалу. Проте його компоненти розміщені вкрай нерівномірно. Це потребує прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень щодо забезпечення його подальшого раціонального використання. З цією метою М.Г. Ігнатенком, О.А. Марченко було здійснене ранжування адміністративних районів Херсонської області за величиною, різноманітністю компонентної структури, ефективністю та іншими показниками з використанням методики вартісної оцінки природно-ресурсного потенціалу території, обґрунтованої М.Г. Ігнатенком [5] (табл. 1).

Таблиця 1

Ранжування районів Херсонської області за показниками природного туристично-рекреаційного потенціалу*

Адміністративні райони області	Місце району в області					Загальна сума місць	Загальне місце регіону в рекреаційній структурі області
	За потенціалом рекреаційних ресурсів	За структурою рекреаційних ресурсів	За різноманітністю рекреаційного потенціалу	За потенціалом рекреаційних ресурсів на душу населення	За ефективністю рекреаційних ресурсів		
Білозерський	5	5	5	7	4	26	5
Бериславський	10	12	17	9	10	58	10
В. Олександрівський	11	11	15	10	12	59	11
Великопетиський	13	13	11	11	13	61	13
Верхньорогачицький	18	14	12	12	18	74	16
Високопільський	17	10	9	13	11	60	12
Генічеський	1	1	2	3	3	10	2
Голопристанський	3	4	1	4	6	18	4
Горностаївський	15	15	16	14	14	74	15
Іванівський	16	18	18	18	17	87	18
Каланчацький	4	3	3	2	2	14	3
Каховський	8	9	10	8	7	42	8
Нижньосірогоський	14	17	13	15	16	75	17
Нововоронцовський	12	16	14	17	15	74	14
Новотроїцький	6	8	7	6	8	35	7

Адміністративні райони області	Місце району в області					Загальна сума місць	Загальне місце району в рекреаційній структурі області
	За потенціалом рекреаційних ресурсів	За структурою рекреаційних ресурсів	За різноманітністю рекреаційного потенціалу	За потенціалом рекреаційних ресурсів на душу населення	За ефективністю рекреаційних ресурсів		
Олешківський	9	7	6	16	9	47	9
Скадовський	2	2	3	1	1	9	1
Чаплинський	7	6	4	5	5	27	6

*За М.Г. Ігнатенком, О.А. Марченко, 1999 р.

Згідно з ранжуванням, вміщеним у табл. 1, високі ранги (1-5 місця) мають приморські райони, відповідно, Скадовський, Генічеський, Каланчацький, Голопристанський та Білозерський. Середні ранги (6-10 місця) мають Чаплинський, Новотроїцький, Каховський, Олешківський та Бериславський райони. Достатня туристична привабливість (11-15 ранги) характерна для 5 районів: Великоолександрівського, Високопільського, Великолепетиського, Нововоронцовського та Горностаївського. Низьку туристичну привабливість мають Верхньорогачицький, Нижньосірогозький та Іванівський райони. Використовуючи аналіз, наведений у табл. 1, а також дані власних спостережень і розрахунків, вважаємо, що такий поділ є цілком слушним, але у випадку сільського зеленого туризму його доцільно доповнити показниками особливостей сільської системи розселення, рівня розвитку сільських територій, демовідтворювальної ситуації. Це дозволило виявити 4 групи районів за критерієм придатності для організації та розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму:

1. Найменш придатні внутрішні та окраїнні райони області характеризуються домінуванням сільського господарства, відсутністю значущих або оригінальних пам'яток історії та архітектури, одноманітністю природи. Села тут малолюдні, віддалені одне від одного та центрів, недостатньо забезпечені об'єктами соціально-виробничої інфраструктури, погано озеленені та обводнені. Це Іванівський, Високопільський, Великолепетиський, Нижньосірогозький та Верхньорогачицький райони.

2. Групу районів достатнього розвитку становлять Нововоронцовський, Новотроїцький, Чаплинський, Великоолександрівський та Горностаївський з небагатьма, але значущими туристичними атракціями та DESTINATIONAMI.

3. Придніпровські райони середнього розвитку – Білозерський, Бериславський, Каховський та Олешківський знаходяться поблизу обласного центру з відомим природно-ресурсним потенціалом та добре розвиненою матеріально-технічною базою, транспортною мережею, інфраструктурою дозвілля та відпочинку.

4. Райони високого розвитку. Це приморські райони з великим природно-ресурсним та соціально-економічним рекреаційно-туристичним потенціалом. Мають загальнодержавне та міжнародне значення. Це Скадовський, Голопристанський, Генічеський та Каланчацький райони.

Отже, узагальнюючи сказане, можна переконливо стверджувати про те, що завдяки своїм природним та соціально-економічним туристичним ресурсам всі райони Херсонської області в тій чи іншій мірі мають принаймні базовий рівень туристичної конкурентоспроможності [1, с. 17]. Отримати ж високий соціально-економічний ефект від їх використання можливо лише після здійснення заходів із благоустрою території, розвитку матеріально-технічної бази малих туристичних підприємств, реклами їх послуг та продуктів, створення ефективного організаційно-економічного механізму господарювання. Це повною мірою стосується й інших регіонів країни та потенціалу конкурентоспроможності розміщених суб'єктів господарювання галузі туризму.

Висновки. Узагальнення проведеного раніше аналізу та оцінки чинників, складників і рівня туристичної привабливості сільських територій дозволяє визначити інтегральний показник потенціалу конкурентоспроможності за допомогою економіко-математичного моделювання. На нашу думку, вона повинна охоплювати 15 часткових показників оцінки та діагностики його структурних складників, а саме: площа природних рекреаційних ресурсів та DESTINATIONAMI; наявність та кількість об'єктів соціально-економічних туристичних ресурсів; рівень розвитку об'єктів та мереж соціальної та виробничої інфраструктури загального користування; кількість та площі засобів розміщення туристів; інвестиції в основний капітал туристичних об'єктів, сімейних готелів та ресторанів; середній рівень цін на послуги у малих сільських туристичних підприємствах.

Також мова йде про ефективність використання рекламно-інформаційних послуг та PR-технологій, атрактивність історико-культурних пам'яток, якість та екологічну безпеку навколишнього середовища, виробничо-економічну спеціалізацію.

лізацію та соціально-економічний рівень розвитку регіонів розміщення, соціально-економічну та політичну стабільність регіонів, криміногенну ситуацію у місцях перебування туристів, рівень зайнятості та доходів місцевого населення, платоспроможний попит населення та його готовність сприймати сільський зелений туризм як вид діяльності та відпочинку, рівень державної та місцевої підтримки малого бізнесу у сфері сільського зеленого туризму.

Література

1. Барановський М. Туризм як форма активізації розвитку сільських депресивних територій / М. Барановський // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. — 2008. — Вип. 24. — С. 13-21.
2. Гловацька В.В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основи організації / В.В. Гловацька // Економіка АПК. — 2006. — №10. — С.148-156.
3. Забуранна Л.В. Обґрунтування взаємозв'язків підприємств сільського аграрного туризму із макроекономічним оточенням / Л.В. Забуранна // Агросвіт. — 2013. — № 2. — С. 24-28.
4. Горішевський П. Якість послуг сільського зеленого туризму / П. Горішевський, В. Триліс // Туризм сільський зелений. — 2011. — № 1. — С. 20-21.
5. Ігнатенко М.Г. Питання розвитку рекреації півдня України / М.Г. Ігнатенко // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 1-3 жовтня 1998 р., м. Херсон. — К.: «Реформа». — 1998. — С. 118-119.
6. Ткачук В.І. Європейська парадигма сільського туризму в умовах диверсифікації сільської економіки / В.І. Ткачук // Вісник Житомирського НАЕУ. — 2010. — №1. — С.25.
7. Пінчук Т.А. Агротуризм як форма підприємництва у сільській місцевості / Т.А. Пінчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. — 2009. — Спецвип. 28, Ч. 3. — С. 49.
8. Blanke J. Measuring Ukraine's travel and tourism competitiveness / J. Blanke // The Ukraine competitiveness report

2008: towards sustained growth and prosperity. — Geneva : WEF, 2008. — 266 p.

References

1. Baranovskyi, M. (2008). Turyzm yak forma aktyvizatsii rozvytku silskykh depresyynykh terytorii [Tourism as a form of rural revitalization of depressed areas]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny, №24, 13-21. (in Ukr.).
2. Hlovatska, V. (2006). Silskyi zelenyi turizm: sutnist, funktsii, osnovy orhanizatsii [Green tourism, nature, functions, principles of organization]. Ekonomika APK, №10, 148-156. (in Ukr.).
3. Ziburanna, L. (2013). Obgruntuvannya vzaiemozviazkiv pidpriemstv silskoho ahrarnoho turizmu iz makroekonomichnym otocenniam [Justification business relationships with rural agricultural tourism macroeconomic environment]. Ahrosvit, № 2. — С. 24-28. (in Ukr.).
4. Horishevskiy, P., Trylis, V. (2011). Yakist posluh silskoho zelenoho turizmu [Quality of Service Rural Tourism]. Turizm silskyi zeleniy, № 1, 20-21. (in Ukr.).
5. Ihnatenko, M. (1998). Pytannia rozvytku rekreatsii pivdnia Ukrainy [The question of recreation south Ukraine], Kraieznavstvo i turizm: osvita, vykhovannia, styl zhyttia: Mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. 1-3 zhovtnia 1998 r., m. Kherson. — K.: «Reforma». 118-119. (in Ukr.).
6. Tkachuk, V. (2010). Yevropeiska paradyhma silskoho turizmu v umovakh dyversyfikatsii silskoi ekonomiky [European paradigm of rural tourism in terms of diversification of the rural economy]. Visnyk Zhytomyrskoho NAEU, №1, 25. (in Ukr.).
7. Pinchuk, T. (2009). Ahroturizm yak forma pidpriemnytstva u silskii mistsevesti [Agritourism as a form of entrepreneurship in rural areas]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Ekonomika. — Spetsvyp. 28, (3), 49. (in Ukr.).
8. Blanke, J. (2008). Vymiriuvannya podorozhi i turizm konkurentospromozhnosti Ukrainy [Measuring Ukraine's travel and tourism competitiveness]. The Ukraine competitiveness report 2008: towards sustained growth and prosperity. — Geneva : WEF, 2008. — 266 p. (in Eng).